

Gymnázium Pavla Horova, Masarykova 1, 071 79 Michalovce

ČÍTANKA VZOROVÝCH TEXTOV

2020

Predkladaná čítanka obsahuje výber vhodných literárnych textov (z hľadiska štandardov, náročnosti a rozsahu) pre žiakov stredných škôl. Ich dĺžka je rôzna.

Súčasťou je i súbor úloh, ktoré sa viažu k ukážke, s cieľom odhaliť širšie vzťahy a súvislosti (historické obdobie, literárne obdobie, typy postáv, vzťahy medzi nimi, literárna teória).

Uvedené úlohy si nenárokujú vyčerpávajúco rozobrať dané dielo – je tu aj priestor pre ďalšie otázky, resp. pre kreativitu učiteľov a žiakov.

Dielo č. 1

Hugolín Gavlovič – Valaská škola mravúv stodola (úryvok)

Velmi je hlúpý, kdo vlast svú tupí

*Sladký je chren červíčkovi, když se v nem uláhne,
a jak z neho kdy vyleze, zas se k nemu táhne.*

*Sladká je vlast člověkoví, v kteréj se narodí,
kterú sladkost v člověkoví prirodzenost plodí.*

*Blázen je, kdo před jinými vlast svú potupuje,
s potupením svoje vlastní cudzú vychvaluje.*

*Kdo vlast svoju potupuje, i sám seba haní,
nevdečný je, kdo uctivost svej matky nebrání.*

*Když je vlast v neuctivosti, i ten bez cti bývá,
který v neuctivej vlasti narození mívá.*

*A tým větší pro nevdečnost potupení získá,
jak nálezky, cudzé mravy do svej vlasti vtíská.*

Úlohy:

1. Sformulujte hlavnú myšlienku ukážky.
2. Nájdite kľúčové slová, ktoré vám pomohli splniť prvú úlohu.
3. Prečo je jazyk ukážky nevelmi zrozumiteľný?

Dielo č. 2

Ján Kollár – Slávy dcera, Předspěv (úryvok)

*Aj, zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím,
někdy kolébka, nyní národu mého rakev.*

*Stůj, noho! posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš,
k obloze, Tatry synu, vznes se vyvýše pohled,
neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku,
jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům.*

Úlohy:

1. Na základe vašich doterajších vedomostí povedzte, nad osudom akého slovanského národa autor smúti a čo symbolizuje „dubisko“.
2. Ako by ste preformulovali slovné spojenie „Tatry synu“?
3. Prerozprávajte tento úryvok v dnešnej slovenčine.

Dielo č. 3

Samo Chalupka – Mor ho! (úryvok)

*... Duní Dunaj a luna za lunou sa valí:
nad ním svieti pevný hrad na vysokom bralí.
Pod tým hradom Riman – cár zastal si táborom:
belia sa rady šiatrov ďalekým priestorom.
Pokraj tábora sedí cár na zlatom stolci,
okol neho cárska stráž, tuhí to paholci,
a pred cárom družina neveliká stojí:
sú to cudzí víťazi, každý v jasnej zbroji.
Pobelavé kaderie šije im obtáča,
modré ich oči bystro v okolo si páča.
Rastom sú ako jedle, pevní ani skala:
zdalo by sa ti, že ich jedna mater mala.*

*... Pravda, bohy vydaná, káže nám Slovanom:
pána mať je neprávosť, a väčšia byť pánom.
A človek nad človeka u nás nemá práva:
sväté naše heslo je: Sloboda a sláva! -*

*... Hriema pyšný cár, hriema zo stolca zlatého,
lenže Slovan nejde sa ľakať pýchy jeho.
Hoj, rozovrela tá krv slovanská divoko,
a junák ti cárovi pozrel okom v oko,
a z oka ti mu božia zablysla sa strela,
ruka sa napružila a na zbroj udrela,
a jedným veľkým citom srdcia im zahráli
a jeden strašný ohlas ústa im vydali:
„Mor ho!“ kríkla družina slovanská odrazu
a meč zasvietil v pästi každému víťazu:
„Mor ho!“ kríkla a razom na cára sa metá: -
to ti na rímsku pýchu slovanská odveta. -*

*... Zasurmili surmity, volajú do zbroje:
povstal tábor, do šíkov zviľajú sa voje;
a voj za vojom divým útokom ta letí,
kde boj na cára bijú tie slovanské deti.*

*... Hynú i naši, hynú, ale s'ľa víťazi!
Žiadna rana zvuk bôľu z úst im nevyrazí;
vd'áčne lejú vernú krv po osudnom poli:
oj, ved' padnúť za národ – oj, ved' to nebolí!*

*... A boj pomaly tichne: strašná búry sila
divým svojím zúrením sama sa zničila.*

Úlohy:

1. Ako na vás pôsobí toto dielo?
2. Interpretujte v ňom revolučné myšlienky a predstavy o slobode a právach človeka.
3. Identifikujte dynamickú skratku a vyznačte verše, ktorými sa básnikovi podarilo boj vizualizovať.

Dielo č. 4

Andrej Sládkovič – Marína (úryvky)

41

*Možno mi tvojich úst sa odrieknuť,
možno mi ruky nedostať,
možno mi v diaľky žiaľne utieknuť,
možno mi nemilým ostať,
možno mi ústam smädcom umierať,
možno mi žiaľiť v samote,
možno mi život v púšťach zavierať,
možno mi nežiť v živote,
možno mi seba samého zhubiť! –
nemožno mi ťa neľúbiť! –*

185

*A čo je mladosť? – Dvadsaťpäť rokov?
Ružových tvári hľadá jará?
Či údov sila? Či strmosť krokov?
Toto sa všetko zostará!
Mladosť je túžba živá po kráse,
je hlas nebeský v zemskom ohlase,
je nepokoj duší svätý,
je tá mohutnosť, čo slávu hľadá,
je kvetín lásky rajská záhrada,
je anjel v prachu zaviaty!*

Úlohy:

1. Aké motívy používa autor v tomto diele?
2. Ako chápe autor mladosť?
3. Identifikujte v texte najvýraznejšiu štylistickú figúru a charakterizujte použitý prozodický systém.

Dielo č. 5

Andrej Sládkovič – Detvan (úryvky)

Martin

1

*Stojí vysoká, divá Poľana,
mať stará ohromných stínov,
pod ňou dedina Detvou volaná,
mať bujná vysokých synov:
či tých šarvancov Detvy ozrutných
Poľana na tých prsiach mohutných
nenosí a nenadája?
Alebo aspoň na tie výšiny
nehľadá dcéra tejto rodiny,
keď má porodiť šuhaja? –*

Družina

58

*Pozri na črpák nášho valacha,
zasnívaš o Fidiasoch,
počuj tie gajdy šumného Stacha,
zasnívaš o nových časoch;
dívaj sa na tie od zeme skoky
a ukážu ti budúce roky
obrazy slovenských tancov;
považuj žily, päste, ramená
a vidíš zrejme, že to znamená
mať vrahom strašných šarvancov.*

Lapačka

245

*A zrezať tieto vrkoče vranie?
Radšej dolu celú hlavu!
Oj, to nie, pán môj! to, preboha nie!*

*Čo, takú špatu šmatľavú!
Bez nich by moja Elena milá
Martina svojho ver' neľúbila,
takú ovcu ostrihanú!
Nič mi nedajte, nič mi nedajte,
len mi okrasu túto nechajte,
nie vami, bohom mi danú!*

Úlohy:

1. Na základe prvej strofy priblížte pojem „idealizácia postáv“.
2. Ako autor chápe budúcnosť slovenského národa?
3. Ako si autor predstavuje úctu k tradíciám v tomto diele?

Dielo č. 6

Ján Botto – Smrť Jánošíkova (úryvky)

*Horí ohník, horí na Kráľovej holi.
Ktože ho nakládol? – dvanásti sokoli.
Dvanásti sokoli, sokolovia bieli,
akých ľudské oči viacej nevideli!
Dvanásti sokoli, sokolovia Tatier,
akoby ich bola mala jedna mater;
jedna mater mala, v mlieku kúpavala,
zlatým povojníčkom bola povíjala.
To sa, chlapci, to sa jak oltárne sviece,
keď idú po háji, celý sa trbliece.
Košieľky zelené, striebrom obrúbené,
klobúčky obité, orlom podperené;
valaška, karabín a pištoliek dvoje:
to sa, chlapci, to sa, potešenie moje! –
Keď vatru rozložia na hronskom pohorí:
v dvanástich stolicach biely deň zazorí.
A keď si od zeme chlapci zadupkajú:
dvanástim stoliciam žilky zaihrajú.
Hoj, a keď nad hlavou palošík im blysne:
to až hen v Budíne srdce pánom stisne!*

*„Zhotuj dušu k odchodu! – kto mi to povedá?“
Chce ruku hor' zodvihnúť, ale sa mu nedá.
A hlas jeden preletí zimným víchrom cezeň:
„Bols', Jánošík, voľný, pán; ale si už väzeň!“*

*Voľnosti, voľnosti, mával som ťa dosti,
a teraz ťa nemám ani za dve hrsti!
Vôľa moja, vôľa, kam si sa podela –
či svetom za letom si mi uletela?
Hoj, lietaj len, lietaj, keď ti taká d'aka,*

lenže si vylietaj lepšieho junáka...

*Zvonia na deň – mne na noc. Oj, srdce, nežiali:
my skoro spať musíme, bo sme skoro vstali! ...*

*No príde i prísť musí ten bohatier boží,
čo zákon pošliapaný na oltár vyloží;
no príde i prísť musí ten veľký deň súdu –
a za stôl si zasadne pravda môjho ľudu! –*

*Zomrieť! tak výrok – dobre, ja chodil po zboji;
ale kto viacej zbíjal, ja, či katia moji?!
Ja chodil po zboji, po tom šírom poli,
aby som zabudol o ťažkej nevoľi,
ja chodil po zboji poľanou bezdrahou,
aby som naučil pravde pyšných vrahov;
ja chodil po zboji, za slobodou zlatou,
aby som rozrážal putá svojich bratov.
Sloboda, sloboda, slobodienka moja,
pre teba mne páni šibenice stroja!*

Úlohy:

1. Identifikujte v texte hlavnú myšlienku.
2. Nájdite v texte básnické prostriedky a určte ich funkciu.
3. Ako vidí autor budúcnosť slovenského národa?

Dielo č. 7

Janko Kráľ – Zakliata panna vo Váhu a divný Janko (úryvok)

*... Či neznáte tie kraje, kde v tichej dolinke
po lúčičkách pastierik blúdi s ovčičkami,
tými, z ktorých sám pije, pojí ich vodami
a medzi nimi žije ak´ otec v rodinke,
každíčkú zná menovať, každíčkú zastáva,
medzi nimi vyrástol, medzi nimi spáva?...*

*... Synček je veľmi divný, nikdy nie veselý,
hrdý, ukrutný, divý, hockde táisť smelý;
nikoho si neváži, nikomu nedvojí,
v ľudoch lásky nehľadá, hnevu sa nebojí;
ľudia ho nenávidia, on sa chce vypomstiť,
jemu všetko jedno je: dneska či zajtra hniť.
Otec ho ako koňa mláti od malička,
s plačom ho napomína biednučká mamička;
ale čo sám archanjel prvší z neba stúpi,
ver Janík ani tomu na krok neustúpi...*

*... Vstúpenie je – zvonov hlas na veriacich volá,
hrnú sa ako včely z dedín do kostola;
starí, mladí pred božou Matičkou kľakajú
a pátričky, vzdychajúc k bohu, preberajú.
Kto by bol taký planý v tú svätú hodinu,
že by neišiel slúžiť svätým, Hospodinu!
Sám Janík tam na Váhu chodí zarmútený,
ani v nedeľných hábach nie je oblečený,
v čiernom dlhom kepeni ako havran dáky
po chodníčkoch, priekopách stúpa haky-baky...*

*... Zmrklo sa. Prišiel domov, sadol si k večeri,
nepovedal slovíčka tej svojej materi,*

*nedal sestričkám slova, ani strýčkovi,
ba ani šedivému svojmu tatuškovi...*

Úlohy:

1. Nájdite v texte umelecké básnické prostriedky a objasnite ich funkciu.
2. Akú úlohu zohráva v texte autoštylizácia?
3. Uveďte kľúčové slová z charakteristiky divného Janka.

Dielo č. 8

Pavol Országh Hviezdoslav – Krvavé sonety (úryvok)

*A národ oboril sa na národ
s úmyslom vraždy, s besom skaziteľa.
Kres spráskal pušiek, zahrneli delá:
zem stene, piští vzduch, rvú vlny vôd,*

*kde bleskom kmitla hrozná Astarot.
A jak v žne postać zbožia líha zrelá
pod kosou, radom váľajú sa telá;
v cveng šabiel' špl'achce čerstvej krvi brod...*

*Tak vo víchrici totej ukrutenstva,
nímž ani tiger dravšie nezúri,
zapadá nie zvek: výkvet človečenstva,
života radosť smrtnej do chmúry,
v prach purpur všel'udského dôstojenstva,
v sutiny jasný palác kultúry!*

Úlohy:

1. Identifikujte v texte hlavnú myšlienku.
2. Objasnite použitý prozodický systém.
3. Nájdite v texte umelecké prostriedky.

Dielo č. 9 a 10

Ivan Krasko – Už je pozde...

Už je pozde, nepamätáš...!

Nad horami vrcholí

veľký mesiac, nemý, bledý,

obličaj sťa mŕtvoly;

riedke mráčky tiahnu nebom,

kryjú mesiac závoji,

tiene blúdia siným poľom,

pokoj čuší po chvoji.

Niekde v diaľke hlásnik trúbi

pozdnú nočnú hodinu,

ozveny sa dute vlnia,

až kdes' v tichu vyhynú,

zrovna, zrovna jako vtedy...!

... Mesiac sadá za hory

a ty nejdeš dokončiť tie

započaté hovory...

Už je pozde, nepamätáš...!

Ivan Krasko – Topole

Hej, topole, tie topole vysoké!

Okolo nich šíre pole –

Čnejú k nebu veľké, čierne

– zrovna jako čiesi bôle –

topole.

*Hej, topole, tie topole bez lístia!
Duch jak čísi špatnej vôle
hrdo stoja ošarpané,
v mraze, vetre nahé, holé
topole.*

*Hej, topole, tie topole bez žitia!
Nemo stoja v úzkom kole
– príznaky sťa z nirvány by –
pozerajú v prázdno dole
topole.*

*Hej, tie hrdé, vysočizné topole!
Ako vzhľad ich duch môj zmizne...
Hore...? Dolu...? Do nirvány...?
– Ako havran ošarpaný do noci...*

Úlohy:

1. Nájdite v textoch slová, ktoré signalizujú básnikovu duševnú rozpoltenosť.
2. Nájdite v básňach typické znaky symbolizmu.
3. Identifikujte v textoch prozodický systém.

Dielo č. 11

Ján Smrek – Cválajúce dni

*Bujní žrebci, neosedlaní
– nezasiahne ich blesk –
ženú sa vpred,
ženú sa vpred,
kopyty rozbíjajú lebky
a nechávajú za sebou
dokaličené ľudské mŕtvoly.*

*Stepilí cowboysi
nad konské hrivy sklonení
sedia na pariach sa chrbtoch
a stískajú ich koleny
krčovite.
Hurrá, hurrá!
Z cesty nám!!*

Pádime!

Nevidíte? ...

*My, mladí, jarí šarvanci,
ktorí sme život – svoju milú –
objali prvom pri tanci,
sme celým dúškom živí –
my sme tí jazdci diví!
Sedíme na paripách:
uháňajúcich dňoch,
a pevne držíme sa hrivy –
nič nevadí, že niektorý
pri skoku ponad piliere
ocelového mosta
drží sa už len chvosta.*

*Nemôžeme znať, či nespahneme
a nezlomíme väz –
lež nechceme sa predsa vtopiť
v to driemajúce ľudské plemä,
v zakliaty živý les.*

Úlohy:

1. Identifikujte v texte hlavnú ideu.
2. Akými slovami charakterizuje básnik svoju generáciu?
3. Nájdite v texte znaky vitalizmu.

Diela č. 12 a 13

Rudolf Dilong – Orodovnica

*Tu som Ťa našiel v plátne rolí,
kde zrak Tvoj päťou ticha stráži
klasy a žeň.*

*Ó, Dome Boží, dovoľ v plachom poli,
abych Ťa chválil, ako škovran v raži
slnečný deň.*

*Studnica milosti, Orodovnica,
skloň jasné čelo k raži zrelej
s oblohou modravou,
keď som sa zatúlal sem, hľadajúc Ťa,
po celom dni, po noci celej
a s dušou boľavou.*

Gorazd Zvonický – Príhovor Patrónke (úryvok)

*Sedmobolestná žena,
náš maják v mori mrakov,
čo bez miery a mena
žlč chrlia na Slovákov,
nech Tvoje svetlo žehná
let sťahovavých vtákov.*

*Víchor mi rozbil hniezda
a krídla trhá silne,
lež Ty, hrejivá Hviezda,
im svietiš neomylné,
nech nádeje sa nevzdá,
kto k srdcu Tvojmu prilne.*

Úlohy:

1. Na základe úryvkov identifikujte znaky čistej lyriky.
2. Nájdite v texte slová, ktoré odkazujú na duchovnú lyriku.
3. Objasnite, koho/čo našiel básnik v „*plátne rolí*“ a čo naznačuje metaforou „*Ó, Dome Boží*“ v prvej básni.

Dielo č. 14

Rudolf Fabry – Vodné hodiny hodiny piesočné (úryvok)

Nech je šťastie

Ako krajec bez múch

Ako jazyk spiacich hoviad

Ako pstruhy spánku

Ako dohorená tráva z jari

Ako biela myš v zátylku nevidomej

Ako kôň bez uzdy rozumu

Ako milenci čo zúrodňujú dážd'

Ako had čo ohryzuje nahotu

Ach kde je šťastie

Úlohy:

1. Identifikujte v úryvku prozodický systém.
2. Uveďte hlavné znaky nadrealizmu.
3. Objasnite význam umeleckého postupu „prúd autorovho vedomia“ a nájdite v texte genitívnu metaforu.

Diela č. 15, 16 a 17

Miroslav Válek – Dotyky (úryvok)

*Od rána k vám chodia telegramy,
more listov zaplavuje dom,
telefóny zazvonili v celej štvrti odrazu.*

*To nič nie je, to nič nie je,
to len ja ťa stále volám,
nadvádzujem prerušené spojenie.
Ach, dobre, že uverili
na pošte a v telefónnej centrále,
že ťa nechám miliónkrát pozdravovať,
miliónkrát že ťa prosím:
Nehnevaj sa,
je to strašne dôležité,
som z toho už celý blázon,
som do teba hrozne zamilovaný,
nechaj všetko tak, ako je,
v kúpeľni nech horí voda,
v kuchyni nech tečie plyn,
nechaj, nech sa v izbe točia pojašené zrkadlá,
a pricestuj prvým vlakom,
sem pricestuj za mnou, na širokú rovinu!
Pri vlaku ťa bude čakať sedem čiernych koní,
každý s hviezdou na čele,
bude kvitnúť jazmín,
z broskýň padať peľ,
jemnejší ako tvoj púder Soir de Paris.*

*Ponáhľaj sa, na rohu
už trúbi večer, maľovaný na modro jak starý automobil,
mestské slnko, škrekl'avá, obohraná platňa zasúva sa za obzor,
ale naša, medená, vyleštená rajnica krásne zapadá,*

ale keď sa dotkne Zeme, je to všetko čuť.

Miroslav Válek – Jablko

Jablko zo skrine sa skotúľalo na zem.

Tak si zbal' svoje veci a môžeš ísť.

Oprela sa chrbtom o dvere

a vykrikla očami:

Preboha ťa prosím, nie!

Ale ja som raz vedel, že mám toho dost',

vstal som,

zdvihol som jablko,

zaprášené a ešte zelené,

a položil som ho na stôl.

Neprestávala prosiť, prišla ku stolu,

plakala.

Pozerala na mňa, utierala jablko,

plakala.

Až som jej povedal: Polož to jablko a chod'!

Udalosti sa zbehli, ako som predpokladal.

Čo na tom záleží, že v inom poradí!

Otvorila dvere,

zbledol som a povedal som: Zostaň!

Ale ona si zbalila svoje veci a odišla.

Jablko zo skrine sa skotúľalo na zem.

Miroslav Válek – Kaplnka

Keby si rástla v záhrade a na slnku,

*chodil by som každodenne z diaľky
k vám do záhrady na fialky
a tvojim nohám spravil by som kaplnku.*

*Tvoje nohy, keby si si nepadla,
boli by v nej dva ružové stípy,
ktoré vždycky – to vie už aj hlúpy –
držia klenbu, aby na ne nepadla.*

*Vo zvonici, kde to bije zľahučka,
je vysoko nad klenbou, no skrátka,
keby boli otvorené vrátka,
našiel by som dve voňavé jabíčka.*

*Keby som tak kaplnku ja takú mal,
namojdušu, nebol by v nej nával,
sám by som sa s jabíčkami hrával
a na noc ju na sto zámkov zamykal.*

Úlohy:

1. Objasnite motívy, ktoré autor najčastejšie využíva v týchto dielach.
2. Aký prozodický systém použil autor?
3. Odhaľte jednotlivé symboly.

Diela č. 18 a 19

Milan Rúfus – Abeceda

*Chod', ži, je prestreté:
nôž, zub i pod zub. Máš,
čo ti treba, a rovno na obruse.
Chod', neváhaj, vieš abecedu, píš.*

*Viac nemôžeš, len potiaľ pochopíš.
Nepoznáš pravdu. Vieš iba abecedu.
V nej slabikuješ denne svoju biedu,
i svoju veľkosť.*

*Úzkosť prežitá,
ó, krutosť! Kto to po nás prečíta?*

Milan Rúfus – Zvony detstva

*Vždy príde deň, keď deti zjedia kľúč
od dverí tajomstva. Už ho nevrátia.*

*Už ho nevydajú, už v nich zapadá
čo deň to hlbšie a neprekročia prah
zavretých dverí už nikdy viac. Tú čiaru,
za ktorou jedenie sa stáva vedením.*

*Už nikdy viac. A z ukradnutých zvonov
špina čas razí falšované mince
a kupuje, čo z detí ostalo.*

*Tak umierame všetci pred tou bránou.
Tak na Hromnice občas mrznú psíky:
v mrazivej noci na prah kladú hlavu*

a oči stále na klučce...

Úlohy:

1. Objasnite, čo znamená abeceda v tomto diele.
2. Kedy – podľa autora – sa dieťa stáva dospelým?
3. Identifikujte v textoch básnické prostriedky.

Dielo č. 20

Pavol Horov – Vysoké letné nebe (úryvky)

*Vysoké letné nebe,
klenba tichá,
večne sa vracat' k tebe,
vzduch tvoj dýchať.*

*Špaliere stromoradia
vítajú ma,
cestička sivá, hadia,
clivá duma.*

...

*Ja sa sem navždy vrátim
uzmierení,
až dlh svoj čestne splatím
rodnej zemi.*

Úlohy:

1. Po čom autor neustále túži?
2. Čím je charakteristický rodný kraj autora – Zemplín?
3. Nájdite v texte umelecké prostriedky.

Dielo č. 21

Jozef Urban – Voda čo ma drží nad vodou

Keby bolo niečo

Čo sa ti dá zniesť

Okrem neba nado mnou a miliónoch hviezd

Tak by som to zniesol

Vždy znova a rád

K tvojim nohám dobré veci ako vodopád

Keby som mal kráčať

Sám a zranený

Šiel by som až tam kde tvoja duša pramení

Keby som ten prameň

Našiel náhodou

Bola by to voda čo ma drží nad vodou

Môžeš zabudnúť

Stačí kým tu si

Iba ďalej buď

Nič viac nemusíš

Chcem sa z teba napiť

Šaty odhod' preč

Čo má byť sa stane

Tak cez moje dlane

Ako čistý prameň teč

Ak ťa ešte trápi

Smútok z rozchodov

Ono sa to poddá

Ty si predsa voda

Čo ma drží nad vodou

Úlohy:

1. Identifikujte v texte hlavnú myšlienku.
2. Objasnite pojem pop-text.
3. Môžeme v texte odhaliť hudobnosť?

Dielo č. 22

Martin Kukučín – Keď báčik z Chochoľova umrie... (úryvky)

4

...

Za dedinou Ondrej nevidel nič, čo by sa kaštieľu podobalo. Obrátil sa k ženskej, ktorá na potoku vodu načierala, a pýtal sa jej, kde sa podel kaštieľ pána Aduša.

– Ja som tiež z neho, – riekla žena, už dost' obstarná, vezmúc kanvy do rúk.

– Ku komu ste prišli?

– K Adušovi, – odpovedal Ondrej.

– Pán veľkomožný ešte spia, včera boli na jarmoku. Prišli neskoro, nad samým ránom.

...

– No, už sme tu.

Na toto slovo obzrel sa prekvapený Ondrej. K tomu, čo si predstavujeme pod slovom „kaštieľ“, nechýbalo nič, iba kaštieľ. Dvor bol tu: dlhý, široký, obohnáný plotom, miestami načatým. Za dvorom otváral sa ďaleký výhľad do poľa snehom zaneseného a končil sa na samom okraji horizontu reťazou hôr, ktorých tmavá zeleň, pokrytá čerstvým snehom, bola ani čo by ju cukrom posypal. Aleje nevidno žiadne, ani nové, ani staré. Možno preto zdá sa dvor a okolie Ondrejovi také pusté a smutné. Takzvané hospodárske stavy svedčia o úpadku; slabé strechy uhýbali pod ťarchou čerstvého snehu. Kam oko padne, všade bieda, rozklad, hniloba... Popri chodníku, ktorým sa šlo od potoka, tiekol jarok hnojovky – končil sa tam v potoku. Vľavo čnejú asi na výšku chlapa múry od zeme: nie sú to zrúcaniny starého hradu, ale, ako vidno, stavba nová, započatá snád' pred rokmi, vytiahnutá až po obloky asi. Široké fundamenty ukazujú, že na nich mal povstať pohodlný zemiansky domec – ale nepokryté múry žalujú, že kto ich zakladal, zabudol nazrieť do svojej kešene.

– Kto stavia tento dom? – pýtal sa Ondrej slúžky.

– Nebohý apka nášho veľkomožného začali. Nestačili skončiť, lebo umreli: osem rokov od tých čias, čo to takto stojí!

– Ved' sa to všetko rozsype. Koľko tehly tu zaháľa a kazí sa nič po nič! Aspoň nejaký dášok keby bol na tie múry!

Slúžka mlčala.

– To je cigánska robota! – dokončil Ondrej svoj úsudok a tajne si vzdychol: – Kde by sa tu nabralo sto mier jačmeňa!

Tak prišli pred malý domec; zvonku zdal sa byť dosť milý. Bol maličký veľmi – mohol obsahovať jednu izbu, komoru a kuchyňu.

– Tu býva váš pán?

– Tu – v prednej; my s mužom v zadnej izbe, a toto je sypáreň. Ukázala proti domu rozsiahlu budovu, murovanú. Zadná časť bola v dobrom stave, ale predná pustla. Dvere na nej neboli, len také akési dverčiatka sú tam zavesené na čapoch, ani zámky, ani plechu na nich, iba drevená závara. Za sypárňou v záhrade vypínali sa jasene; podľa výšky súdiac, mohutné stromiská.

...

5

...

Ondrej bol uradovaný, že konečne už vyjdú na dvor, k jačmeňu. V pitvore hodil okom do kuchyne – tesno, tma. Eva stála pri ohnisku, okolo nej sliepky i s kohútom. Snáď im bolo zima a vtiahli sa do stavania.

– To je kuchyňa; do času ujde, – začal mu vysvetľovať pán Aduš, odvádzajúc ho na dvor. – Tento domček je iba môj majer; ja som vlastne u môjho paholka v kvartieri. Inakšie sa bude tamto bývať – ukázal na rummy – keď nový kaštieľ dostavím. Štyri izby – tam sa môže dať poriadnejší richtúnok ako v takejto jednej kutici. Kuchyňa s ohniskom a kotlíkom, keď sa bude prať v dome, pivnica pod celým domom; jeden oddiel na víno, druhý na švábku a zeleniny. ...Ej, to bude podarený dom: keď ma v ňom navštívite...

– A kedy to bude? – pýtal sa Ondrej.

– Keď ho dostavím.

– O koľko rokov? Neviem, či to dožijem?

Úlohy:

1. Zaradíte ukážky do literárneho druhu, žánru a obdobia.
2. Nájdite v texte z dnešného pohľadu zastarané slová.
3. Uvedte vlastnosti Aduša Domanického.

Dielo č. 23

Jozef Gregor-Tajovský – Maco Mlieč (úryvok)

– Mliečnik, a koľkože ste vy to už u richtárov? – vše zastavil som sa pri starom richtárovi kraviarovi, keď pásaval pod cestou kravy.

Maco vytiahol zaslinenú fajočku z úst, popravil na sebe vrece a jednu ruku pridvihol trocha k oku, akoby na pozdrav.

Podakoval som mu a Maco sa díval, či sa ho niečo opytujem, lebo bol spoly hluchý.

Zopakoval som hlasnejšie otázku, on dával pozor i na ústa, a potom sme sa už zhovárali.

Vedel, či som, i poznal ma, lebo som mu vše podal ohorok, alebo i celú cigaru.

On mi bol za to dôverný. Mňa zaujímal, že vídal som ho kedysi na vraných koníkoch v ľahkom vozíku s gazdom alebo gazdinou do mesta, do poľa, alebo seno zväžať, drevo vozíť. Potom, keď okriveľ, chodil s volmi za pluhom a teraz, že už i ostarel, zoslabol, pasie už tretie leto kravy.

– A, pán môj, ktože to ráta! Nuž od chlapectva, – odpovedal hlasom, ako keby bol mal plné ústa fučky, starý Mliečnik, pravým menom Maco Mlieč; ale tak ho už od štyridsiatich rokov nikto nepomenoval a na priemeno počúval tak, ako keď ho mamka kedysi Macíkom nazvala.

– A teraz že koľko máte rokov?

– Ktože ho tam... Nuž ale budem mať iba nejaký rok-dva menej ako náš gazda. On sa bol takto v lete oženil a ja potom na jeseň prišiel som k nemu za paholka.

Gazda mal už aspoň šesťdesiat rokov, lenže sa nedal s Macom ani porovnať. Bohatý, doprial si, nič nerobil, peši nevyšiel ani do poľa, nuž mal brucho ako súdok a tvár ako mesiac na splni, a na Macovi iba ohorená, čierna, chlpatá koža na širokých, veľkých kostiach, čaptavá noha a dokľavené prsty na rukách.

– A plácu že akú máte?

– Peňazí?

– Hej.

– A len tak, čo potrebujem: na tabak, švíbalky a... A načože sú mi už teraz? I tak by som ich užiť nemohol. Ženy, detí nemám... A gazda sľúbil, že ma opatrí až do smrti, či budem vládať niečo robiť, alebo nie, – s akousi hrdosťou odpovedal starý Mliečnik, že má také zásluhy.

Sedeli sme na medzi.

Úlohy:

1. Identifikujte rozprávača a pomenujte ho.
2. Charakterizujte hlavného hrdinu diela.
3. Reprezentuje hlavný hrdina istú sociálnu skupinu?

Dielo č. 24

Božena Slančíková-Timrava – Ťapákovci (úryvky)

Veľa je ľudí u Ťapákov... Keď sa všetci zídu, temer nestačia lavice. A keď obsadnú stôl na obed, čo len po sedem ráz začrú do misy lyžicami, už sa i vyprázdni ... Ľudu dosť, ale to je chyba, že nieto hlavy v dome. Ešte kým stará gazdiná, ich mať, žila, bolo ako – tak. Ale ako ona v pominulú zimu zložila ustaté kosti do hrobu, jej pozostatí sú ako ovce bez pastiera. Otec umrel dávno – nieto, kto by viedol veľkú čelad'. Chlapi síce sa znášajú, oni pristali, aby gazdom bol najstarší brat Paľo, ako sa i patrí, ale ženy uzhodnúť sa nemôžu. Najstaršia nevesta Iľa, od Jablonckov braná, myslí, že jej náleží veslo, i drží ho v ruke, no z ostatných ani jedna nie je spokojná s tým, a najnespokojnejšia mrzáčka Anča peknej tvári. Ona k nenávisti ešte popudzuje i ostatné. Ona chce rozkazovať a vždy to chce, čo nechce Iľa. Nechce Iľu nik, lebo sa vyvyšuje nad všetky.

...

– Či by poriadni ľudia trpeli tú studňu v tom sklade bez zruba? Iba o kúštik, že som sa do nej nestrepala. Pre váš fruštik ja si ešte o život prídem. Keď nechcete studňu napraviť, choďte vy sami po vodu. Lebo už viem, že sa ja prvá do nej zmočím!

Chlapi poobzerali sa jeden po druhom, koľko je v izbe z nich – ženy nevšimli si jej slov – a jej muž, Paľo, vysokej, trochu natiahnutej postavy, okrúhlych pokojných očí, ktorý veľmi rád žartúval, začo ho i žartovníkom volajú, podotkol rozmarne:

– Nezamoč sa, kráľovná!

Úlohy:

1. Identifikujte žáner a uveďte jeho znaky.
2. Akú funkciu majú v texte prezývky postáv?
3. Charakterizujte obe hlavné ženské postavy.

Dielo č. 25

Milo Urban – Živý bič (úryvok)

– Aha, vojak, vojak!

Ale vojak, Ondrej Koreň, nevšimol si ani toho. Išiel a za ním vlieklo sa podivné ticho, ktoré tak ovialo starú Ilčíčku, idúcu práve po soľ, že pobešla za ním a opýtala sa:

– Ktože ste?

Ondrej Koreň sa obrátil a tvárou prebehlo mu akési meravé prekvapenie. Otvoril ústa, ale sľaby sa bol náhle spamätal, zatvoril ich a smutne zakýval hlavou.

Úlohy:

1. Popíšte postavu vojaka z úryvku.
2. Aké slová navodzujú pochmúrnú atmosféru diela?
3. Zamyslite sa nad názvom diela. Aké symboly v sebe skrýva?

Dielo č. 26

Jozef Cíger-Hronský – Jozef Mak (úryvky)

„– TU SI, JOZEF MAK? Tu. Neskoro som sa dostal k tebe na návštevu. Nemám už nič. Od večera chodím medzi tichými ľuďmi a všade niečo prosili odo mňa, do svitania neostalo mi nič. Všetko som rozdal, čo som mal. Ale, Jozef Mak, narodil si sa a nik ťa nečakal okrem materinho strachu, nik ťa nevítal, neobdarúval, nuž dám ti aspoň to, čo ešte mám. Dávam ti ukrižované ruky, tie mi ostali z tejto noci. Vezmi si ich a nehľadaj k nim ústa ani potom, keď budeš ľuďom rozumieť a keď ťa budú chcieť nahovoriť, aby si si ústa od niekoho požadoval.

Vtedy Jozef Mak zastonal na vankúši.

Zastonal v radosť, že mu niekto niečo daroval, ináč nebol by mal v tomto živote nič. Ale mater ho nepočula, ten čas snívalo sa jej práve o tom, že ju príchod druhého syna veľmi unavil. I zľakla sa únavy, akoby únava bola štrbinou na povinnosti, lebo mater preto rodí, aby vychovala človeka. Ale keď na chvíľu otvorila oči, zazrela kus mihotavej bielej hmly, i prežehnala sa ťažkým krížom a usmievala sa v čudnom sne tak blažene, že jej i slzy vyvierali spod mihalníc.“

„... Nuž dohútal si, múdry Jozef Mak, že sa ničomu v živote nepriučil, a patrí sa mu tu iba stáť, ticho, mlčky, lebo bolo by smiešne, keby hrubé ruky začali niečo vyčítať, čomu sa nepriučili, a keby začala reč, ktorú si neprichystal. Nuž nech nevyčítajú ruky nijaké nežnosti, keďže zhrubli iba na robotu, a nech sa túla po tvári vlhkosť, aká chce, vydrží, nezahynie, i keby bola vlhkosť veľmi neobyčajná, ale veď mu pot na tvári neraz sušilo slnko i mráz, a pot je jediná vlaha, ktorá vie najhlbšie pýtať všelijaké vrásky na ľudskú tvár. Ba nech sa robí, čo chce, nech sa robí, ako chce – nech len Jula nejako zvie, že i robotník má srdce, hoc ho ukazovať nemôže, ako by mohol ukazovať človek krehkejší, alebo chlapec nevážny. Má v srdci i tepla dosť, i mäkkosti, má v srdci dosť lásky – a to nielen pre túto chvíľu – hoc sa láska ťažko rodila, ale tým je čistejšia a bezpečnejšia, usadlejšia, na ktorú možno prisahať.

Veď to Jula vie.

„A stalo sa toto vo štvrtok.

Potom v pondelok prišla inovat’.

Ved' vieme, inovať je najparádnejší závoj. Hocikde a hocikedy ho niet. Pekný je závoj na vyšedivených lúkach, ale teraz sa nerozložila po rovinkách, ani po úbočiach nie. Krásny je na brezovom prúte, matne svieti, aby bol diskretný v nádhere a nevtieral sa do očí hocikomu. Ale teraz neovil brezový prút. Inovať nesadla ani na smrek, ani na vrbu, neprišla o polnoci, ako chodievala, prišla za bieleho dňa a sadla si iba na Makovu chalupu. Ba ani tam sa nerozprestrela po celej chalupe, nie po streche, nie po prahu, nie po celej chyži, iba na Julinu tvár sadla. Na čelo, na privreté oči, na biele pery. Na Julin biely úsmev. Hej, Jula sa usmievala i potom, keď bola mŕtva. Radosť, čo sa do nej tísila v posledné dni, nemohla tak narásť a ticho umrieť, ako umrela pokorná Jula. To nejde!... Radosť umiera veľmi pomaly, alebo neumrie nikdy, najmä nie tam, kde jej bolo veľmi málo. Alebo umiera veľmi pekne.“

Úlohy:

1. Identifikujte v texte fatalitu.
2. Čo symbolizujú dary, ktoré dostala hlavná postava pri narodení?
3. Nájdite kľúčové slová, ktoré vyjadrujú umeleckým spôsobom smrť July.

Dielo č. 27

Peter Jilemnický – O dvoch bratoch, z ktorých prvý druhého vôbec nepoznal (úryvok)

Jozef sa začal rozpomínať na všetko nezmyselné, zaostané a temné, čo ho tu tiesnilo, na všetku biedu myšlienky, pochopu a bohatého pokroku, na nevyužité možnosti, ležiace každému na dlani. Rozpomínal sa – a sypal zo seba jedno za druhým, i keď vedel, že príčina všetkého zlého a temného leží oveľa hlbšie. Vedel, že človek je taký, ako ho vychovávajú okolnosti, v ktorých žije. Vedel, že tento nerozumný, krutý a bezcitný Vendel, znemravený skupáňstvom a ovládaný túžbou po majetku, je len nedokonalou miniatúrou ľudskej spoločnosti; i ona je vo svojom celku taká zlá, temná, nešťastná, krutá, riadená nespravodlivosťou, vedená sebeckom.

Úlohy:

1. Ktoré slová naznačujú retrospektívu?
2. Porovnajte oboch hlavných mužských hrdinov.
3. Vieme z textu identifikovať politické a sociálne presvedčenie autora?

Dielo č. 28

Ján Hrušovský – Pompiliova Madona (úryvok)

A vtedy z čista jasna preniklo presvedčenie, že keby sa dnes, na Kvetnú nedeľu, dotkol ústami Madoniných nôh, z kýptikov by mu vypučali zdravé údy, a on by znovu mohol chodiť veselo po svete ako kedysi pred päťdesiatimi rokmi.

Úlohy:

1. V čo veril hlavný hrdina textu?
2. Čím je toto dielo zvláštne?
3. Identifikujte v texte vnútorný monológ.

Dielo č. 29

Dobroslav Chrobák – Drak sa vracia (úryvky)

„Žena sa vracia ku skutočnosti. S tupou bezcitnosťou, ktorej sa naučila za dlhé roky čakania, vymotáva sa z kukly snov. Siahla rukou po miske a vylieva jej nedojedený obsah do putne pri dverách. Utiera zásterou stôl, opláknutý riad od večere a ukladá ho do police. Pohybuje sa po izbe ticho a nehlučne ako mačka, ktorá rozoznáva okolie i po tme. Predmety sa postupne ustupujú jej pohybovom a nastavujú zaoblené hrany jej dotykom. Hladí ich dlaňou a bezmyšlienkovite sa s nimi láska, kým ony ticho pradú a obtierajú sa jej o sukňu. Konča prahu je ešte vždy úzky pruh mesačného svetla a sem si žena sadá na nízky stolček, berúc do ruky miláčika, čo sa k nej prichytil spoza dvora.“

...

„– A potom? Čo bolo potom, stará mať?“

Chlápä, ktoré celý večer driemalo pod materinským kamizolom a v polospánku načúvalo rozprávky o tom, ako Drak zachránil čriedu z Temných smrečín, vytrčilo teraz hlavu, posadilo sa na prípecku a zíza vypúlenými očami do kúdeľnej izby.

V mysli starej matky ešte raz oživa stretnutie s počerným chlapcom, ktorý ju pobožkal rovno na ústa a pripomenie si aj chvíľu, keď jej muž Šimon podal kúdeľ, ktorú vystrúhal počas cesty za čriedou:

Pristavil sa uprostred cesty a dlho sa na ňu díval. Čím dlhšie sa díval, tým viacej sa ona pýrila, až napokon musel uveriť, osmelil sa, pristúpil k nej a dotkol sa jej. Zdvihla k nemu oči a v každom oku trblietala sa plachá, odprosujúca slza.

A čo bolo potom, stará mať?“

– Potom? Potom už nebolo nič. Mali sa radi a žili šťastne, kým nepomreli...“

Úlohy:

1. Porovnajzte obraz ženskej hrdinky v oboch odsekoch.
2. Ktoré vety odkazujú na rozprávkový motív?
3. Nájdite v texte básnické prostriedky.

Dielo č. 30

Margita Figuli – Tri gaštanové kone (úryvky)

...

„Keď sa kôň ani pri najbolestnejších úderoch nepohol, lebo bol už celkom dobý, Zápotočný prešiel k jeho hlave a luzol ho dva razy po pysku. Kôň sa vyhodil vysoko do povetria a vytrhol Magdaléne uzdu z ruky. Zápotočný v zúrivosti zahnal sa na Magdalénu, ale odhodila sa a znova chytila s námahou remence. – Drž ho! – zaškrečal a v tom už aj ťal, ako bez rozumu, zviera po papuli, po ušiach, po očiach. Kôň sa metal a hľadal záchranu. Hodil sa vše napravo a zas naľavo. Magdaléna ho už nevládala udržať a pustila remence. Kôň sa zahodil ponad ňu a vyvrátil z brázdy pluh. Magdaléna ostala ležať pod jeho bruchom a stačil zásah kopytom, aby dokonala.“

...

– Čo mi chceš ešte povedať, Magdaléna? – spýtal som sa, lebo som videl podľa zloženia perí, že mi chce čosi povedať.

– Teraz sa budeme musieť rozísť, Peter, ale keď príde náš čas, znova sa zídeme.

– Áno, Magdaléna.

– Budem ťa čakať a budem oddaľovať svadbu so Zápotočným, ako sa len dá.

– Dobre, Magdaléna.

– Nezabudni, čo sme si sľúbili.

– Prisahám, Magdaléna.

Prosila ma pritom, aby som nikdy ani slovíčkom nedal o sebe znať, lebo by sme sa mohli prezradiť a potom by ju donútili vydať sa za Zápotočného. Budeme si navzájom dôverovať, a táto dôvera bude nás spojovať a nedá nám poblúdiť.

– Keď sa vrátim, ako ti mám dať vedieť? – Lebo na to sme zabudli.

Rozmýšľala a prvý raz sa šťastne usmiala. Úsmev spočinul na mojom koni. Stade sa vrátila znova do mojej tváre a nezmeniteľne povedala, akoby si chcela vymýšľať čím ťažšie úlohy pre mňa, a tak chcela skúšať moju lásku:

– Vrátiš sa s tromi gaštanovými koňmi a na mieste, kde si ich uviažeš, tam sa stretieme. To bude znamenie.

Úlohy:

1. Prečo dala autorka – podľa vás – takýto názov dielu?
2. Charakterizujte negatívneho mužského hrdinu.
3. Identifikujte v texte rozprávkový motív.

Dielo č. 31

Alfonz Bednár – Kolíska (úryvky)

„Nezradil som,“ ozval sa Majerský tichým, zahriaknutým hlasom, „súdruh prokurátor...“ Zita Černeková si sadla na lavicu pod „starú dievku“ a rukami sa oprela o stôl. „Lepšie by bolo, obžalovaný Majerský, keby ste mlčali,“ ozval sa pevný jedovatý prokurátorov hlas. „Svedok súdruh Černeček, povedzte nám, ako to bolo s obžalovaným v slávnom Slovenskom národnom povstaní, respektíve po zatlačení Povstania do hôr.“ Zita rýchlo dýchala, rádio jej bez hlasu šumelo nad hlavou, zdesene čakala, čo jej muž povie o Majerskom.

...

„Nehnevajte sa,“ prosila Zita trasúcimi sa perami, „ale nerada by som kolísala. Aj tak málo spí, chorý je, každú chvíľu sa zobudí – “

„Kolépat!“

Zita sa kolísala, chvela sa v strachu o chlapca, seba a Majerského, ležiaceho v izbe v jej zastlanej posteli. Kútikom ľavého oka sa dívala na dve mláčky vody pred kuchynskými a izbovými dverami a na schnúce a zmenšujúce sa stopy medzi nimi. Zbadajú to? A či to už zbadali? Bože...!

Úlohy:

1. Čo symbolizuje kolíska?
2. Identifikujte kompozičný postup.
3. Dokážte rozporuplnosť osoby Majerského.

Dielo č. 32

Ladislav Mňačko – Ako chutí moc (úryvok)

K nohám mŕtveho položili dekoratéri sklenú vitrínu s vyznamenaniami a radmi. Bolo ich veľa. Mŕtvy ich miloval. Túžil po nich, priam organizoval príležitosti, aby sa k nim mohol dostať. Ak nie ešte horšie, ak svoju činnosť neusmerňoval na to, aby sa dostal k novej, blyšťavej čačke. Pri každej vhodnej a menej vhodnej príležitosti sa mŕtvy rád ukazoval s tromi radmi pestrých farebných stužíek, pripnutých na hrudi. Frank si so záujmom prezeral tú pestrú metalurgiu, všetky tie kríže, hviezdy, plakety, medaily.

Úlohy:

1. Kde sa odohráva dej úryvku?
2. Charakterizujte mŕtveho politika.
3. Aký postoj zaujíma rozprávač k mŕtvemu politikovi?

Dielo č. 33

Dušan Mitana – Nočné správy (úryvok)

... Pocítil som ju takmer okamžite. Tá trpezlivosť bola obdivuhodná. Tak dlho čakať, a pritom bola po celý čas priamo pri prameni. Zažal som svetlo, vyzliekol som pyžamu, prezrel centimeter po centimetri aj celé telo a posteľnú bielizeň, ale nebolo jej. Potom som pyžamu a posteľnú bielizeň odniesol do kúpeľne, ponoril do vane a z prádelníka som si zobral všetko čisté. Lahol som si, spánok bol však už preč. Blcha mi pripomenula Anjela skazy. Prehadzoval som sa na posteli a pred zatvorenými očami sa mi striedali Buňuelove obrazy.

Napokon som predsa len zaspal. Spal som a snívalo sa mi, že sa mi sníva, že spím, no v spánku, o ktorom sa mi snívalo, som si uvedomoval, že sa mi to iba sníva.

Prebudilo ma zvonenie. Spal som vôbec? Ťažko povedať. Jediným dôkazom toho, že som spal, bol fakt, že som sa prebudil... Žena a deti sa nezobudili. Prehodil som si cez pyžamu župan, zobral som ženine kľúče a zišiel som zo štvrtého poschodia dolu; výťah bol už tri dni pokazený. Myslel som si, že to bude partia podpitých kamarátov, ale keď som odomkol domovú bránu, vonku nestáli moji kamaráti; boli tam dvaja esenbáci so svojím autom.

Úlohy:

1. Čo symbolizuje blcha v ukážke?
2. Ktorá časť úryvku je ťažšia na pochopenie? Prečo je to tak?
3. Nájďme v texte odkaz na vtedajšiu spoločensko-politickú situáciu?

Dielo č. 34

Dušan Dušek – Kufor na sny (úryvok)

Pes

Sused má psa, ktorý nevie, že je to blázon. Vidí v ňom iba svojho pána. Ako každý pes. Stretávam ich na schodišti alebo pred naším domom, niekedy aj viackrát za deň, chodia spolu na pivo.

... Zastavia sa v stánku PNS, kde si vyžobrujú včerajšie noviny alebo si kúpia zopár známok, každú inej hodnoty, aby nimi polepili výklady. ... Potom psovi číta z novín: všetky hlavné titulky. Inokedy zase ležia na tráve neďaleko nášho domu, pes listuje v novinách – a možno číta svojmu pánovi. Najradšej má správy o športe...

Úlohy:

1. Aké špecifiká má rozprávanie autora?
2. Prečo autor zachytáva netradičné situácie zo života?
3. Pracujte s tvrdením: „Najlepšie príbehy rozpráva sám život...“

Dielo č. 35

Ján Palárik – Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch (úryvky)

L'UDOVÍT (v netrpezlivosti k Miluši): Upozorniť musím osvietenosť vašu, že je pán Lajoš veľký Maďar. Pri slovenskej konverzácii sa mu iste zívateľ bude ako rybe na suchu.

ROHON (k Miluši): Igaz, drága Erzsikém! Ach, ako by pristalo niekoľko maďarských slov do jej pekných červených úst.

...

CAPKOVÁ: (sedí na stolíku a pečatí list)

Ach, taký mám Verdruss proti tej bagáži rehtorskej: nech si len človek pováži, jak ma versetzoval do Verlegenheitu, že vraj môj Herr Papa bol obecný hajdúch.

PIŠTA (ohnivo): Értem, méltóságos uram! Ale, ištenuček, keby na to prišlo – ved' som bol kedysi bakančošom a nebál som sa nepriateľa – ja bych za ňu i život položil, tak ju milujem.

Úlohy:

1. Zarad'te ukážku do literárneho druhu, žánru a obdobia.
2. Ako docielil autor komický charakter textu?
3. Objasnite názov tohto diela.

Dielo č. 36

Jozef Gregor-Tajovský – Statky-zmätky (úryvky)

Palčík: (mladým) Vy ak chybu máte, povedzte si, ale Vám požičiavať...

Ďurko: Nemáme, ale ešte inak by sme sa usilovali, keby aspoň kúštik tej zemičky stálo na našom mene.

Palčík: Po našej smrti všetka bude vaša!

...

Palčík: Ja si nedám, kým ja žijem. A po smrti sa netráp. Mám svoj rozum. Spravím poriadok zavčasu... Čoby sa od toho platilo po kúštku, keď potom razom všetko bude vaše.

Mara: My si majetok do hrobu nevezmeme. A či ja viem, do čoho môžem upadnúť? Hľa, naveky som chorľavá. A dnes sa tak celkom na nikoho nemôž spoľahnúť...

...

Ďurko: Čo povieš tomu dieťaťu?

Zuzka: Nikdy ťa mu nespomeniem, ak ho bude Pán Boh živiť.

Ďurko: Čo keď narastie?

Zuzka: Že si – že si umrel.

Ďurko: A keď mu druhí povedia, že žijem?

Zuzka: Nech potom sám súdi nad tebou.

Úlohy:

1. Objasnite hlavnú myšlienku diela na základe názvu.
2. Charakterizujte Zuzku Kamenskú.
3. Čím je záver tohto diela netypický, zvláštny pre vtedajšiu dobu?

Dielo č. 37

Ivan Bukovčan – Kým kohút nezaspieva (úryvky)

Uhrík: – (kričí na tuláka) On... on privoláva nešťastie! On... privoláva našu smrť...!

Tomko: – Iba nechce, aby sme sa stali spoluvinníkmi!

Šustek: – Sami sa musíme rozhodnúť! Inej možnosti niet...!

*Tulák: – Človek nikdy nemá veľa možností... (pokorne). No vždy má aspoň jednu.
(pauza) Ostať človekom.*

Šustek: – Ako... človekom? Za každú cenu...?!

Tulák: – Áno. Za každú cenu.

...

Tulák: – (ticho, zastretým hlasom) Áno, presne toto chceli... Dostať nás až sem... Toto chce každé násilie... Aby bol človek iba sám sebou. Osamelý, slabý, zlostný, zúfalý... aby nestál... aby kľáčal... aby sa plazil po zemi... Aby bol červíkom v hnoji. (Uhríčkovi) Aby bol ako ty.

Uhrík: – Si stratený... prečo chceš, aby sme skapali všetci! Zavadziaš... zavadziaš všetkým... ty si najväčšia prekážka! (Zimnične) A nenadávaj, kriste, nenadávaj už...!

Tulák: – Nenadávam, iba ťa ľutujem... Každý Judáš sa raz obesí. Alebo ho niekto zabije.

Uhrík: – (nepričtetne) Aby si... aby si už toľko nenadával...!! (Z prineseného učiteľovho kabáta bleskove vytiahne britvu a zozadu sekne Tuláka do krčnej tepny.)

Úlohy:

1. Čím sa inšpiroval autor v súvislosti s názvom diela?
2. Ktorá postava vyslovila hlavnú myšlienku?
3. Priblížte emocionálne napätý moment v texte. Ako ho autor naznačuje?

Dielo č. 38

Milan Lasica – Július Satinský – Soireé (úryvok)

L: Naša kráľovná sa volá Gertrúda? Ved' jej manžel sa volá Claudius.

S: Ona si nechala dievčenské meno. Tak vás si pomýlil s kráľovnou! To je zlé.

L: To je veľmi zlé!

S: Mali ste ísť za tým človekom a poriadne mu vynadať!

L: Išiel som. Idem za ním po chodbe, so sviečkou v ruke, ešte si vravím: škoda, že som tú sviečku nezapálil, aspoň by som dačo videl. A tu zrazu – na konci chodby – kráľ!

S: Čo tam robil?

L: Kľačal pred krucifixom a niečo si mrmlal. A tu vidím, že sa ku kráľovi blíži tieň.

S: Jeho vlastný tieň?

L: Cudzí. Vlastný tieň mal pri sebe. A zrazu nad kráľom tieň dýky!

S: A dýka nikde, čo? Haha!

L: Čoby! Tú dýku držal v ruke kráľov synovec.

S: Ktorý je to?

L: Ten malý blondák, čo ho stále strašíte na hradbách.

S: Á, Hamlet! Toho poznám. Ved' to je hlavná postava. Veľmi sčítaný človek.

Úlohy:

1. Uveďte – na základe úryvku – hlavné znaky absurdnej drámy.
2. Aký druh humoru sa vyskytuje v texte?
3. Akým spôsobom aktualizujú autori historický dej?

Dielo č. 39

Stanislav Štepka – Jááánošíík (úryvky)

JÁNOŠÍK: Mamička, Anička, sused Samo, čo je? Čo sa udialo za tie dni a noci, čo som nebol doma?

SAMO: Nič také zvláštne. Robíme na panskom i po nociach doma, i do kostola chodíme. Sem-tam sa niekto narobí, sem-tam sa niekto narodí, ba voľaktorí už aj pomreli. A tak.

ANIČKA: Jurko, predsa si prišiel? Moja láska! My love!

JÁNOŠÍK: Ja sladké túžby, túžby po kráse spievam peknotou nadšený.

MAMIČKA: Nič zvláštne, iba otec umrel.

JÁNOŠÍK: ... a v tomto duše mojej ohlase celý svet mi je zavretý!

SAMO: Už sme ho aj pochovali. Hrob je ešte celkom teplý.

...

SAMO: Teraz musíš myslieť na veci národné, Juraj. Slovenské dediny a slovenské dejiny sa pozerajú na teba. Tak čo? Ideš, alebo ich necháš v štichu?

Úlohy:

1. Čím je názov diela zvláštny?
2. Akým spôsobom dosahuje autor humornosť, komickosť textu?
3. Porovnajzte obraz Jánošíka z ľudovej tradície so zobrazením Jánošíka v tomto diele.

Dielo č. 40

Sofokles – Antigona (úryvok)

Antigona

Chceš ešte niečo iné ako moju smrť?

Kreon

Nie, nechcem. Tvoja smrť mi postačí.

Antigona

Čo teda váhaš? Mne sa bridí každé slovo z tvojich úst a nechcem, aby sa mi nebridilo, tebe sa zas bridí všetko na mne. Ale uznaj – čím by som si mohla získať väčšiu slávu než tým, že som pochovala brata? Títo všetci by mi dali za pravdu, no strach im zviazal jazyk. To len tyranovi žičí šťastie okrem iného i v tom, že môže hovoriť a robiť, čo si zmyslí.

Úlohy:

1. Prečo môžeme konštatovať, že Antigona je silná žena?
2. Priblížte vlastnosti Kreóna.
3. Nájdite v texte frazeologizmy.

Diela č. 41 a 42

William Shakespeare – Hamlet (úryvok)

*Kráľ: ...
Ty, Hamlet, synovec náš i náš syn –*

*Hamlet:
(Bokom.) Viac ako synovec, lež menej ako syn.*

Kráľ: Prečo si stále ako pod mrakom?

Hamlet: Nie, kráľ, som na synovskom výslní.

*Kráľovná: Len odhod', Hamlet môj, tú nočnú čerň
a ako priateľ vzhliadni na náš trón;
už nehľad' k zemi; večne nemôžeš
tam hľadať svojho vznešeného otca.
Nemusí každý umrieť? Odpovedz!
Na večnosť odísť – to je bežná vec.*

*Hamlet: ...
Dva mesiace je mŕtvy. Dva? Ba menej!
Skvelý kráľ! Tento ani po členky
mu nesiaha! Tak ľúbil moju matku,
že ani vánok nesmel ofúknuť
jej tvár. Či môžem, prekristapána,
zabudnúť? Ved' tak na ňom lipla,
akoby každým dňom jej rástla chuť,
a o mesiac – nie, nechcem na to myslieť!
Slabošstvo – odteraz sa voláš žena!
O mesiac zhodila z nôh topánky,
čo kráčala v nich za otcovým telom,
slziaca ako Niobe, a už –
aj zviera, ktoré nemá rozumu,
by dlhšie smútilo – už vydá sa
za môjho strýka, čo sa otcovi
podobá menej než ja Herkulovi.*

*Kráľovná: ...
Čože som spáchala, že jazyk tvoj*

je taký bezočivý?

*Hamlet: Taký čin,
čo špiní krásu, zahanbuje cudnosť,
cnosť volá pretvárkou a stíha ružu
z čistého čela bezúhonnej lásky...*

William Shakespeare – Romeo a Júlia (úryvok)

JÚLIA:

*Vrav, ako si sa dostal sem. A na čo?
Múr záhrady je príkry, vysoký
a môžeš tu nájsť smrť, ak uvážiš,
kto si, a že ťa naši môžu nájsť.*

ROMEO:

*Na krídlach lásky preletel som múr.
Kamenné hradby nezastavia lásku,
čo láska vládze, to aj vykoná.
V tom nemôžu mi vaši zabrániť.*

JÚLIA:

Keď zbadajú ťa, prídeš o hlavu.

Úlohy:

1. Zaujmite stanovisko k výčitkám Hamleta voči svojej matke.
2. Prečo je Hamlet nadčasový hrdina?
3. Prečo je dielo Romeo a Júlia stále obľúbené?

Dielo č. 43

Jean Baptiste Poquelin-Molière – Lakomec (úryvok)

ZLODEJ! Zlodej! Vrah! Mordár! Spravodlivosť, ó, spravodlivé nebesá! Som stratený. Som zavraždený. Krk mi podrezali. Ukradli mi moje peniaze. Kto to mohol byť? Kde sa podel? Kde je? Kde sa skrýva? Čo robiť, aby som ho našiel? Kde utekať? Kde neutekať? Nie je tamto? Nie je tuná? Kto si? Stoj!

Úlohy:

1. Akým spôsobom zobrazil autor dominantnú vlastnosť hlavnej postavy?
2. Ako sa nazýva uvedený typ otázok?
3. Priblížte dramatický žáner diela.

Dielo č. 44

Erich Maria Remarque – Na západe nič nové (úryvky)

Je to prvý človek, ktorého som zabil vlastnými rukami, ktorého môžem dobre vidieť, ktorého zomieranie je mojím dielom.

Každý jeho výdych zasahuje moje srdce. Tieto hodiny patria umierajúcemu, má neviditeľný nôž, ktorým ma bodá: čas a moje myšlienky.

Dal by som veľa za to, keby zostal nažive.

...

Vidíme žiť ľudí, čo nemajú hlavy. Vidíme bežať vojakov, ktorým odtrhlo obe nohy, potkávajú sa na krvácajúcich kýptikoch k najbližšej jame. Akýsi slobodník sa plazí po rukách dva kilometre s rozdrúzanými kolenami, iný ide na obvazište, drží si brucho a popod ruky mu vyliezajú črevá. Vidíme ľudí bez úst, bez spodnej čeľuste, bez tváre.

...

Keď sa vrátíme teraz, budeme ustatí, zrútení, vyprahnutí, vyvrátení z koreňov a bez nádeje. Nebudeme sa už vedieť vpraviť do života!

Sme zbytoční sami sebe; budeme rásť, niektorí sa prispôbia, druhí sa podrobia a mnohí budú bezradní.

Úlohy:

1. Opíšte pocity hlavnej postavy.
2. Nájdite postupy naturalizmu v texte.
3. Priblížte pocity mladej generácie chlapcov, ktorí sa ocitli na fronte 1. svetovej vojny.

Dielo č. 45

Alexander Sergejevič Puškin – Kapitánova dcéra (úryvky)

„Vybral som sa do Belogorskej pevnosti vyslobodiť sirotu, ktorej tam ubližujú.“

Pugačov zablýskal očami. „Kto z mojich ľudí sa opovažuje ubližovať sirote!“ vykrikol. „Nech je to kto chce, môjmu súdu neujde. Vrav, kto je vinník?“

...

Saveljiča tak ohúrili moje slová, že len zalomil rukami a zostal ako obarený. „Čo stojíš!“ skríkol som nahnevane. Saveljič sa rozplakal. „Mladý pán Peter Andrejič,“ prehovoril trasúcim sa hlasom, „nechci, aby som umrel od žiaľu. Ty moje potešenie, poslúchni starého človeka: napíš tomu zbojníkovi, že si len žartoval, že toľko peňazí ani nemáme.“

Úlohy:

1. Zdôvodnite, prečo toto dielo radíme k historickým románom.
2. Aký mal Saveljič vzťah k svojmu zverencovi?
3. Nájdite slová, ktoré signalizujú, že toto dielo patrí do romantizmu.

Dielo č. 46

Romain Rolland – Peter a Lucia (úryvok)

Nič nie je trpieť, nič nie je umierať, ak vidíte zmysel toho všetkého. Obeť je slasťná, ak chápete, prečo ste obetovaní. Lež ako môže dorastajúci mladík chápať svet a jeho rozbroje? Čo ho môže, ak je úprimný a zdravý, zaujímať z tej hroznej masakry národov, dorážajúcich na seba sťa tupé barany nad priepasťou, do ktorej sa napokon všetci zrútiť? Ved' cesta bola dosť široká pre všetkých! Prečo teda tá besná túžba zničiť seba samého? Načo tie pyšné vlasti, tie lúpežné štáty, tie národy, vychované vraždiť ako z nejakej povinnosti? A načo to krviprelievanie všade medzi ľuďmi? Ten svet, v ktorom zožiera druh druhá? Prečo život vyzerá ako nekonečná reťaz, obludná a príšerná, ktorej každé ohnivko besne sa zatína do susedovej šije, živí sa z jeho tela, saje životnú šťavu z jeho bolesti a žije z jeho smrti? Načo ten boj a načo tá bolesť? Načo smrť? Načo život? Načo? Prečo...?

Toho večera, keď sa Peter vrátil domov, všetky tieto „načo“ a „prečo“ zmĺkli.

Úlohy:

1. Akú úlohu zohráva v diele vnútorný monológ?
2. Aké vnútorné pocity prežíva mladý hrdina diela?
3. Nájdite v texte slová, vyjadrujúce protivojnové stanovisko.

Dielo č. 47

Jerome David Salinger – Kto chytá v žite (úryvok)

Bohatstvo, ale sa rozpršalo! Lialo ako z vedra, namojdušu. Všetci oteckovia a mamičky, všetci, čo tam boli, sa nahrnuli pod strechu kolotoča, aby nezmokli a tak, ale ja som ešte dosť dlho trčal na tej lavičke. Riadne som zmokol, napršalo mi za golier a nohavice ste mohli na mne žmýkať. Tá poľovnícka čiapka ma síce dosť chránila, ale aj tak som zmokol. Ale bolo mi to fuk. Odrazu som vám bol taký šťastný, keď som videl, ako sa Phoebe na tom kolotoči krúti stále dokola a dokola. Skoro som sa od šťastia rozplakal, aby som vám pravdu povedal. Neviem prečo. Tuším len preto, že bola strašne pekná, ako sa tam v tom belasom kabátiku krútila stále dokola a dokola. Ľudia, ten pohľad stál za to. Škoda, že ste tam neboli.

Úlohy:

1. Priblížte pocity mladého hrdinu diela.
2. Akú úlohu zohrávajú v texte slangové slová?
3. Vysvetlite pojem „rebel bez príčiny“.